

Bán Gergely Károly

Tringli István: Sátoraljaújhely.

MTA Történettudományi Intézet, Budapest. 2011. 81 oldal, 12 melléklet, 1 CD.
(Magyar Várostörténeti Atlasz 2., Hungarian Atlas of Historic Towns 2.)

Sátoraljaújhely történeti atlasza az európai városatlaszok régebbi tradícióit követi. A polgári átalakulás előtti települést állítja középpontba, a későbbi forrásokból minél régebbi állapotra kíván következtetni. A feldolgozás korszakhatára 1866 lett, az első kataszteri térkép elkészítésének időpontja. Tringli István a topográfiai adatgyűjtést azonban 1848-nál lezárta, csak az igazán fontos esetekben utal a későbbi eseményekre. A tanulmány és az adattár terjedelme igen figyelemre méltó és komplex. A szerző az adatokat így is erősen szelektálta, és csak azokat publikálta, amelyeket a topográfiai azonosításhoz szükségesnek vélt (3).

A Magyar Várostörténeti Atlasz projekt elindítása Kubinyi András nevéhez fűződik, halálát (2007) követően Szende Katalin és Tringli István vette át a projekt vezetését és a sorozat szerkesztését.¹ Kezdetben négy atlasz elkészítésének terve merült fel: két szabad királyi város (Buda és Sopron) mellett két mezőváros (Sátoraljaújhely és Kecskemét) feldolgozását vették tervbe. Ezek közül az első három a közelmúltban látott napvilágot, a kecskeméti anyag még előkészítés alatt áll. Az első megjelent kötet Sopront mutatja be (2010).² A sorozat bilingvis (magyar és angol nyelvű) kiadvány, amely lehetővé teszi más európai városokról megjelent kiadványokkal való összehasonlítást, tekintve, hogy a hazai vállalkozás szervesen kapcsolódik a Nemzetközi Várostörténeti Bizottság kutatási programjához, amely 1955-ben alakult.

A program nemzetközi sikerességét bizonyítja, hogy elindulása óta 18 ország több mint 520 városának atlasza jelent meg.³ Ennek a nemzetközi kezdeményezésnek az egyik legfontosabb feladata, hogy lehetővé teszi összehasonlító városmorfológia-vizsgálatok elvégzését. Az atlaszok eleinte leginkább a középkor időszakára fókuszáltak, azonban az 1990-es években jelentősnek mondható átalakuláson esett át a könyvsorozat. Napjainkra a középkor mellett hasonló figyelmet szentelnek a kora újkornak és az újkornak. Viszont a 20. század változásaira már ritkább esetben térnek ki a szerzők, ennek hátterében leginkább módszertani okok húzódnak.

*„Az 1990-es évek útkeresését többek között az inspirálta, hogy az erősen komparatív jellegű kvantitatív, strukturalista várostörténet-írásban az összehasonlítás, a generalizálás, a közös jellemzők feltárása során elveszett az egyes városok egyedisége, a város specifikuma és maga a városlakó ember is. A korábbi vizsgálatokban a figyelem a népességszáma, foglalkozási megoszlásra, funkcióik gazdaságára és hatósugarára, az iparosításban és modernizációban betöltött szerepük közös vonásaira összpontosult.”*⁴ A várostörténet egyre jobban egybeesik a társadalomtörténettel. Leginkább a nagyobb volumenű jelenségeket vizsgálták egy adott településen, ahelyett, hogy a hely

¹ <http://www.varosatlasz.hu/bu/>

² B. Tóth [é. n.] <http://www.leveltar.sopron.hu/id-426-konyvbemutato.html> (Utolsó letöltés: 2013. szeptember 6.)

³ www.historiaurbium.org

⁴ Bácskai [2010.] 3. http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Bacsikai_Vera0802i.pdf (Utolsó letöltés: 2013. szeptember 5.)

egyediségeit/sajátosságait vették volna górcső alá. A 19–20. századdal foglalkozó kutatóknak hasonló volt a szemléletük. Azon az állásponton voltak, hogy a növekvő állami befolyás olyannyira egyöntetűvé tette a települések szervezetét és önállóságát, hogy Anthony Sutcliffe 1983-ban egyenesen úgy fogalmazott: „1914 után, amikor az állam saját kezelésbe vette a városokat, a város eltűnt”.⁵ Az általánosítás közben és a közös jegyek kimutatása során elsikkadt az a fontos tény, hogy minden város egyedi, sajátos, belsőleg összetartozó társadalmi entitás, amelyet csak a maga egyedi minőségének ismeretében lehet értelmezni, megérteni.⁶ Ezt a szemléletet igyekezett Tringli István is érvényesíteni, amikor Sátoraljaújhely sokszínűségét, egyediségét, sajátosságait helyezte munkájának középpontjába.

A mű szerkezete logikusan felépített és jól átlátható, amely alapvetően négy részből áll. Az első fő szerkezeti egység Sátoraljaújhely kismonográfiáját adja, amelyet a város történeti helyrajza, történeti topográfiai adataira s végül a nyomdatechnikailag szépen kivitelezett melléklet követ (térképtáblák formájában).

Az első részben kapott helyet a már említett kismonográfia. Itt fontos megjegyezni, hogy Tringli István célja nem az volt, hogy Sátoraljaújhely történetét megírja, hanem hogy elhelyezze térben a települést és pozicionálja régiós, illetve országos tekintetben is. Ezen monográfia elkészítése többek között azért is volt esedékes ezen munkában, mivel jelentősnek mondható előképpel nem rendelkezünk Újhellyel kapcsolatban, illetve a város ez ideáig legteljesebb monográfiája a 20. század elején született meg. Ezen részben előtérbe kerülnek a különféle történelmi események hatásai Újhely életére, leginkább az oszmánok és a Magyar Királyság, illetve az Erdélyi Fejedelemség háborúit említi a szerző. Továbbá az etnikai és a vallási, felekezeti megoszlás, illetve sokszínűség bemutatása is helyet kap ezen fejezetben. Ezen belül a különböző felekezeti épületek elhelyezkedését is megemlíti, továbbá a felekezetek térbeli strukturálódására is felhívja a figyelmet.

A második részben a várost helyezi el a térben a szerző a földrajzi feljegyzéseket és munkákat felhasználva. Számba veszi, hogy milyen tájak, tájegységek befolyásolták a település életét az idők során. A leírásban részletesen megtalálhatjuk a környéket erősen meghatározó Tokaj–Eperjes-hegység domborzati adottságait és főbb hegyeit, köztük a város névadóját, a Sátor-hegyet is. Ezt követően Tringli István áttér a másik jelentősen tájformáló tényezőre, a vízrajzra. Sátoraljaújhelyen korábban két „jelentősebb” vízfolyás haladt keresztül, a Bózsva-patak és a Fehér-patak. Az ismertebb nevű Ronyva-patak keleti partján egészen a 19. századig nem épültek házak, így csak később vált a település belterületének részévé. A Bodrogon és a Ronyván kívül meghatározó volt még a külterületen például a Fehér-patak és az Egres-patak. A város életében azért játszottak nagy szerepet ezek a vízfolyások, mert például meghatározóak voltak az öntözés, a vízimalmok vagy az állattartás szempontjából. Ezek után a szerző kitér a néprajzi beosztásra, majd a három meghatározó útvonalra: a Sárospataki útra, a Tőketerebesi útra és a Kassai útra, amely utóbbi a Hegyköz falvain keresztül haladt. A város kiterjedését és határát megannyi számadattal és feljegyzéssel szemlélteti. Megemlíti a trianoni szerződés Sátoraljaújhelyt közvetlenül is érintő vonatkozását, a területi változás okait, következményeit. Ezt követően áttér Sátoraljaújhely belső adottságainak taglalására, a város alapítására és a belső fejlődés menetére, a betelepítési hullámokra, az etnikai összetételre; majd a település privilégiumaira helyezi a hangsúlyt, amely kiváltságok által kiemelkedett a környező települések közül.

⁵ Rodger 1998. 53.

⁶ Bácskai [2010.] 3. http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Bacsikai_Vera0802i.pdf (Utolsó letöltés: 2013. szeptember 5.)

Megemlíti a település jelentősebb földesurait és azok intézkedéseit, valamint a város életét nagyban befolyásoló világi és egyházi tisztségviselőkről is szót ejt. Külön kitér a felekezeti összetételre és annak változásaira a különböző események hatására, és az ágostonos kolostor lokalizációs nehézségére, valódi helyére. Tringli István a településtörténetre is nagy hangsúlyt fektet, több lényeges időszakon belül tárgyalja a város életének alakulását, kezdve az alapítástól, a török koron át egészen a kiegyezésig. E háttérbe építi bele a település morfológiai vonásainak nyomon követését. Mindjárt az első rész végén kitér a helység topográfiai leírására, az utcák, sikátorok elnevezésére, a nevek változásaira, a telekrendezésre és arra, hogy mennyi pince volt s hány vásárt tartottak évente. Az utcákról, a kutakról, az épületekről, magáról a városképről és a külterület felépítéséről is említést tesz a szerző. (Azt is megtudhatjuk, hogy a régi magyar nyelv milyen fogalmakat használt az utcák és telkek leírásakor.) Végül a gazdaság bemutatásával záródik az első rész, amelyben bemutatásra kerülnek a foglalkozásszerkezeti adatok, de szóba kerülnek a patikák és a mészárszékek, valamint a rétek, szántóföldek és szőlők hierarchikus beosztása, területi elhelyezkedése is.

A harmadik részben a történeti topográfiai adattár található, ahol szinte az összes felhasznált adatot megtalálhatjuk tematikus bontásban, amelynek terjedelme 24 oldalt ölel fel. Ezen adattárban részletesen számba veszi a topográfiai elemek közül a város határain belül fekvő építményeket, utcákat és gazdasági konstrukciókat, mint például a malmokat és a szőlőültetvényeket.

A malmok tekintetében a vízimalmok voltak jelentősek a Ronyva partján. A középkor óta öt ilyen malom működött Sátoraljaújhelyen. Ezen malomszám igen soknak mondható, ha megvizsgáljuk a települést átszelő Ronyva két kilométeres városi szakaszát. Vélhetően a korabeli körülmények között már több malmot nem bírt volna el a vízfolyás, legalábbis hatékonyan semmiféleképpen sem.

A szőlő – a térség kulcsfontosságú értéke – esetében rálátást nyerünk, hogy nem csak a Sátor-hegyen folyt a szőlőtermesztés, hanem a Ronyván túli Zempléni-szigethegységben is találhatóak szőlőültetvények.

Ezután következik a bibliográfia, a negyedik, egyben záró rész a térképekkel, amelyek többsége Sátoraljaújhely és környékét mutatja be különböző időszakokban, de találunk köztük tervrajzokat és telekfelméréseket is. A térképek három sorozatra tagolódtak. Az első sorozat tartalmazza a Nemzetközi Várostörténeti Bizottság által meghatározott kötelezően szerepeltetendő várostérképeket, ide került az 1866-os kataszteri térkép is. A második sorozatban a tematikus térképek kaptak helyet. A Sopronról készült városatlashoz képest lényegesen kevesebb tematikus térkép szerepel e kötetben. Ami talán még megérdemelt volna egy oldalt, az a térség vásárvonalának alakulása az idők és történeti események során. Végezetül, a harmadik sorozatban kerültek közlésre a különféle városi épületek tervrajzai és a 19. századi metszetek, litográfiák.

A kötet stílusa a témájához és a mű színvonalához igazodik és annak megfelelő szóhasználatot alkalmaz. A szerző igyekezett minden fejezetet bőségesen illusztrálni, ezáltal is közelebb vinni az olvasót a városhoz, a város múltjához. A fotók egy része saját készítésű, a kutatómunka során keletkezett, viszont a régebbi városképek értelemszerűen nem a szerzőhöz köthetők, hanem Oláh Tamás munkái a 20. század elejéről.

Összességében megállapíthatjuk, hogy e kötet, illetve a sorozat mindenféleképpen egyedülálló a maga nemében, és az egyre nagyobb teret nyerő várostörténeti diszciplína

növekvő jelentőségét, bizonyos értelemben vett részbeni megújulását tükrözi. Komplex és könnyen átlátható szerkezetével, az összegyűjtött sokrétű, bőséges adataival nagymértékben segíti a település történetének a megértését, hozzájárul az érdeklődő olvasók – és nem utolsósorban kézikönyvként – a kutatók tájékoztatásához.

A mű jól jegyzetelt szakmunka, szinte minden gondolata hivatkozott forrásokkal alátámasztott, illetve összességében elmondható, hogy Tringli István jóval többet teljesített, mint ami a nemzetközi elvárásokban megfogalmazódott. Személy szerint szívesen olvastam volna még a település későbbi, 20. századi viszonyairól is. (Az újabb kötetek azonban már a recens állapotokkal is foglalkoznak majd.) Ettől függetlenül nem véletlen, hogy a sorozat Sátoraljaújhely történetét feldolgozó része 2011-ben elnyerte a Szép Magyar Térkép díjat a tudományos térkép kategóriában.⁷

Továbbá kitekintésként megfogalmazhatjuk, hogy az ehhez hasonló komplex város-történeti munkák és a hozzájuk tartozó adatsorok, illetve a térinformatikai szoftverek (GIS) és módszertani elemek ötvözésével újabb eredményeket lehet elérni a település(ek) etnikai, vallási térbeli mintázatának rekonstrukciójában és vertikális struktúrájának megismerésében.⁸

⁷ <http://www.oszke.hu/kiallitasok/szep-magyar-terkep-2011-digitalis-magyar-terkep-2011> (Utolsó letöltés: 2013. szeptember 8.)

⁸ Lásd: Demeter–Bagdi 2016. http://www.varosatlasz.hu/images/pdf/olvasosarok/Demeter-Bagdi-2016_GIS-lehetosegei.pdf

Szakirodalom

- B. Tóth [é. n.] B. Tóth Éva: Könyvbemutató. <http://www.leveltar.sopron.hu/id-426-konyvbemutato.html> (Utolsó letöltés: 2013. szeptember 6.)
- Bácskai [2010.] Bácskai Vera: A magyar várostörténet-írás a 21. század elején. http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Bacs-kai_Vera0802i.pdf (Utolsó letöltés: 2013. szeptember 5.)
- Demeter–Bagdi 2016. Demeter Gábor, Bagdi Róbert: A társadalom differenciáltságának és térbeli szerveződésének vizsgálata Sátoraljaújhelyen 1870-ben. (A GIS lehetőségei a történeti kutatásokban). Debrecen–Bp., 2016. http://www.varosatlasz.hu/images/pdf/olvasosarok/Demeter-Bagdi-2016_GIS-lehetosegei.pdf (Utolsó letöltés: 2017. július 1.)
- Rodger 1998. Richard Rodger: In Pursuit of the Indefinable? The Urban Variable Reconsidered. In: Steinar Supphellen (ed): Urban History. The Norwegian Tradition in a European Context. A Report from the Conference in Urban History in Trondheim 21–22. 11. 1997. Trondheim, 1998.
- <http://www.oszke.hu/kiallitasok/szep-magyar-terkep-2011-digitalis-magyar-terkep-2011> (Utolsó letöltés: 2013. szeptember 8.)
- <http://www.varosatlasz.hu/hu/>
- www.historiaurbium.org